

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ РОБОТИ М. М. ПАЛТИШЕВА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Роздуми про творчу діяльність Миколи Миколайовича Палтишева – почесного доктора педагогічних наук НАПН України, народного вчителя, кандидата педагогічних наук, доцента, лауреата Вищих педагогічних премій, учителя фізики м. Одеси.

Ключові слова: творча діяльність вчителя, гармонійне поєднання науки і практики, книги педагога-новатора, впровадження досвіду в шкільну практику.

Згадується притча, яку розповів друг Миколи Миколайовича Шалва Амонашвілі: «Троє людей тягнуть каміння на будівництво. Один це робить тому, що так сказали. Другий – тому, що на кусень хліба заробляє. Третій – тому, що храм буде...»

З огляду на специфіку своєї роботи маєш справу з людьми, які ставлять перед собою саме таку мету в житті. Тож важливо, щоб третя позиція значно переважала. У цьому процесі ефективність досягається шляхом розумного поєднання науки й практики. Пошук привернув увагу до книжок М. М. Палтишева – вчителя фізики м. Одеси.

Микола Миколайович – це людина, у творчій діяльності якої гармонійно поєдналися наука і практика. Його досвід апробовано й рекомендовано до впровадження в навчально-виховний процес шкіл, професійно-технічних навчальних закладів ще з 80-х років ХХ ст.

Шляхи вивчення досвіду досить стандартні. Проте не можна упереджено ставитися до слова «стандарт».

Алгоритм дії такий:

- читання книжок;
- співбесіда з приводу того, що прочитали;
- моделювання ситуацій, що виникають;
- обговорення за «круглим столом».

Елемент творчості можливий перш за все в розташуваних зазначених видів діяльності в часі та здійсненні диференційованого підходу в роботі з педагогічними кадрами. У цьому випадку ми акцентували увагу на роботі з учителями, які починали свою педагогічну діяльність. У минулому році їх було шестеро з 32 співробітників (хтось після університету, а хтось після перерви у зв'язку із соціальною відпусткою).

Кожна з книжок заслуговує на окрему розмову не на 20 хвилин. Тому дозволю собі кілька штрихів:

- «Учить или научать: в чем разница?»

Чітко, зрозуміло, просто, наочно конкретними прикладами, зручний виклад матеріалу. Унікальний випадок: на полях книжки листування у віршованій формі вчителя й учнів.

І без будь-яких особливих рекомендацій наші вчителі-по-

**Свєнія
ЄЛЕНІНА**

Заступник директора
з навчально-виховної
роботи

ЗОШ І-ІІІ ступенів № 32
м. Житомира

чатківці копіюють сторінки. Під час співбесіди з'ясувалося, що вчительку зацікавило перше правило наuczительства, яким вона намагатиметься керуватися. Іншу захопила думка «не просто вчити, а вчити просто». Довелося звернути її увагу на те, що це не гра слів, і всю свою професійну діяльність вона осягатиме цю науку – вчити просто.

● «Педагогічний катехізіс для вчителя-початківця»

Настанови автора поєднують і віртуозне володіння основами ремесла, і акценти на творчих елементах у роботі вчителя. «Учитель – творець власної особистості й особистості учнів».

Дозволю собі процитувати фрагмент свого відгуку на книжку, що прочитала: *«Катехізіс по-Палтишеву»* – поетапне (покрокове) розкриття сутності учительства, призначення вчителя. Розмірковую про ступінь відповідальності в цій сфері діяльності. І це ріднить із суттю колись прочитаного визначення **Генрі Адамса**: «Учитель торкається Вічності: ніхто не знає, коли закінчується його вплив». «Катехізіс» – це своєрідне дзеркало, в якому ми бачимо своє відображення, відображення своїх думок, дій. Ось воно, авторське: «Урок – це не просто 45 хвилин. Це все життя, яке вчитель провів до цього». «Урок – це завжди гра. Гра розуму (бо завжди треба миттєво зреагувати на нову ситуацію в класі), гра міжособистісних стосунків (бо треба знайти такі педагогічні прийоми, які мобілізують або розслабляють клас), гра інтелектів учителя та учнів (хто знає більше – я чи ви?)». «Урок-експромт – найвищий пілотаж учителя! Натхненний політ думки, творча імпровізація, демонстрування думок, що народжуються саме на очах учнів, зразок інтелектуального багатства людини та приклад його застосування в житті». «Запам'ятай! Кожна людина талановита, неповторна і виконує свою місію у Всесвіті! Допоможи учневі знайти свій талант!».

Привертає увагу одна з фотографій у книжці: учитель і два учні, які зайняті дослідом. Один з них – по тому, як одяг-

нутий, яка його поза біля столу – саме з тих, про кого писав **Микола Миколайович**:

...гигантские децибелы – пища моя,

Скорости до предела – пища моя...

Улыбка во всю Вселенную...

Хлопець стоїть боком, однак бачимо радість, щирий інтерес до того, що відбувається, до вчителя.

Практика з приводу оцінювання учнів спонукає до роздумів. Молоді вчителі переконалися, як важливо бачити відмінність між оцінкою (балами) і оцінюванням роботи учнів. Це актуально в умовах, коли формується співвідношення між вербальним і бальним оцінюванням у початковій школі. У нас викладачами одного з навчально-виховних комплексів під керівництвом науково-методичного центру розроблено, апробовано й презентовано до ста варіантів позитивного вербального оцінювання роботи дітей.

Якщо йде мова про те, що вчителів необхідно звертати увагу, насамперед, на досягнення, на успіх учня, а не на його помилки, то розумієш, що про все це давно написано в книжках **М. М. Палтишева**. Саме такій позиції підпорядкована вся його діяльність, його поетапна система навчання, його захоплення успіхами своїх вихованців. Достатньо пригадати, що кожен його учень мав «Щоденник творчих досягнень з фізики» з переліком тем доповідей, макетів, різноманітних авторських робіт, які захищалися перед учнівською та батьківською громадськістю, відеокліпів до основних розділів фізики. Або, наприклад, після першого уроку «Світло душі моєї» (розділ «Оптика») вчитель пропонував учням поставити на мобільні телефони музику своєї душі.

Якщо сьогодні обговорюються нововведення в початковій школі як складової Концепції нової української школи, де рекомендується «не тиснути на дитину, а зацікавлювати; не примушувати зубрити, а пояснювати і давати можливість вчитися на практичних завданнях; розвивати у дітей уміння вислов-

лювати свою думку», то для вчителів це не новина, вони констатують, що цим давно займаються. Актуальним завжди залишається питання «*як це робити?*» І знову затребуваними стають правила навчання. Палтишевська система навчання дає науково обґрунтовані методи, засоби реалізації існування школи майбутнього. Автор стверджує, що можна навчити всіх і кожного. Це головна думка книжки «**Учить или научать – в чем разница?**». Автор акцентує увагу саме на тому, що стоїть за словом «научати», вважає, що найбільш точно воно відповідає суті польського поняття «*nauczania*». Свою думку підкріплює конкретними правилами, перевіреними власним досвідом.

Чітка практична спрямованість характерна і для змісту книжки «**Сердце отдаю коллегам**», де наголошується на важливості гнучкого застосування репродуктивних і творчих методів, внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, багаторазовості повторення, знання й урахування можливостей учнів, диференційованого підходу, використання переваг групової форми роботи, роботи в парі. Автор завжди звертає увагу на матеріально-технічне забезпечення кабінету. І створює його за участю своїх учнів. Наприклад, зовнішній вигляд і обладнання останнього не може не дивувати: карта зіркового неба, де сузір'я викладено із світлодіодів, від звичної галереї портретів – до портретів учених, які розмовляють зі слухачами на тлі музичного фрагмента свого часу, від наочності на площині – до наочності в об'ємі.

Фотографії кабінету передали вчительці фізики. Вона – з тих, хто починає професійну діяльність, працює другий рік. До неї в школі постійно мінялися вчителі фізики, тому перед молодим педагогом стояло завдання створення інтер'єру кабінету. Те, що вона побачила у Миколи Миколайовича, стало додатковим стимулом, як вона говорила, всередині нібито щось «засвітилося». Микола

Миколайович люб'язно надсилав (крім книжок) коментарі до поетапної системи навчання, зразки листів з ключовими питаннями до тем. Молода колега почала засвоювати підходи автора до організації навчально-виховного процесу. У 7 класі в розділі «Механічний рух» вона виділяє основні питання календарного планування. Практикує під час вивчення нового матеріалу використання переліку питань, які необхідно засвоїти в процесі вивчення теми. Більше уваги приділяє самостійній роботі учнів. Під час розгляду того чи іншого питання створює атмосферу дискусії. Учні мають можливість висловити свої думки, доповнити один одного.

Методичною службою активно розглядаються теоретичні й практичні основи компетентнісного уроку. Вивчаючи досвід роботи **М. М. Палтишева**, розумієш, що саме такими були його уроки. Мотиваційна сфера спрямовувалась на досягнення успіху всіх учасників суб'єкт-суб'єктних відносин. Якщо в полі визначення мети уроків пропонуються такі компоненти, як:

- створити умови...,
- сприяти...,
- пробудити інтерес...,
- надати можливість...,
- зацікавити, захопити...,
- забезпечити можливість...,
- стимулювати..., то зразу можна від-

мітити, що режисура його уроків, вся поетапна система навчання, правила навчальства, багаторазовість повторення, опитувальні листи, листи самоконтролю, критерії оцінювання спрямовані на досягнення цієї мети. До структури цих уроків природно входять різні види мистецтва (власні вірші та поезія інших авторів, музика, живопис, скульптура). Самі уроки стають витворами мистецтва. Усе це заради розвитку особистості дитини, розвитку її духовних якостей, заради гармонізації знань про людину, заради виходу на новий рівень розвитку. Не даремно вчитель закінчував уроки фізики в 11 класі пісню, яку виконував Олександр Малінін «*Храни тебя, сынок*». Для

багатьох своїх учнів **М. М. Палтишев став учителем на все життя.**

Надіслані кліпи стали предметом обговорення на засіданні «за круглим столом». Так, відеокліп першого уроку фізики в 7 класі про те, що вивчати фізику легко, зацікавив не тільки вчителя фізики, а й вчителя біології. Відеокліп «**Физические картины мира**»... Це із серії «Урок як витвір мистецтва». Приклад співтворчості вчителя і двох учнів-старшокласників, який став для молоді кроком у професійному визначенні. За структурою – зрозуміло, за змістом – складно, за формою – красиво. Звичайно, я розуміла, що багатьом буде важко сприймати, і все ж... необхідно розширювати діапазон можливостей учителя, вміти бачити системність у поєднанні науки й практики. З урахуванням структури фільму автор пропонує універсальний алгоритм вивчення конкретної теми, в нашому випадку – «фізичної картини світу» на філософській основі: від загального до часткового, від поодиноких проявів до узагальнення. Пояснення кожної «картини», у свою чергу, має таку структуру:

- історія виникнення,
- складові картини,
- теоретичне обґрунтування,
- схема і через неї від складових до узагальнення сутності «картини», тобто

реалізується головна ідея вступного слова учителя – необхідність у будь-якій справі дійти до самої суті. А я як філолог змогла виявити додаткове смислове навантаження в славнозвісному шекспірівському монолозі «Бути чи не бути...», відкрити для себе дивовижні музичні фрагменти, на тлі яких простежуються діалектика предмета, трагедія пізнання. Тому подальше зображення п'яти фізичних картин світу сприймається як вихід із «розумової безвиході».

Перегляд відеокліпу дав чудовий ефект. Почастішали звернення вчителів з бажанням використовувати на заняттях різноманітні відеоматеріали. Давала згоду, але за умови, що буде вступне слово вчителя з мотивацією того, що будуть

дивитися, відеоматеріал інтегрується з темою уроку, присутній учительський коментар, розставляються акценти, забезпечується обговорення учнями того, що бачили (мозаїка вражень) і обов'язково робляться висновки.

Ми ознайомилися з циклом «**Беседи с народным учителем Н. Н. Палтышевым**» – відеокліпами для вчителів, які були створені під егідою Інтелектуального форуму «Україна XXI століття». «Бесіди» розширили діапазон методичної роботи з педагогічними кадрами. У кожній була своя «родзинка». Відеофільми використовувалися в колективній, груповій та індивідуальній формах роботи. Ми намагалися, щоб вони природно вписувалися в обговорення проблеми, яка була важливою на той момент в роботі школи. На моє прохання після закінчення перегляду вчителі писали відгук з приводу того, що їх зацікавило в побаченому, що вони вважають головним. Це, у свою чергу, давало можливість коригувати подальшу методичну роботу, бачити самоосвітню діяльність учителів, підтримувати іскорку творчості в кожному.

Важливо було зберегти працездатність колективу. І в цьому «Бесіди» нам допомагали.

Був такий період, коли у викладацькій діяльності нашої звичайної школи зіткнулися дві тенденції. Одна – традиційна, де головне – навчати на уроці, а друга (я її для себе назвала «ЗМІ-інформація») – викладати так, як подають тепер новини по телебаченню. Повідомив інформацію, а учень засвоїв чи ні – це його проблеми, хай вдома вчить з батьками або звертається до репетитора. Якої тенденції дотримувати – вибір за вчителем. Заходи, вжиті адміністрацією, перегляд на засіданні педагогічної ради бесіди «**Культура работы учителя**», як показала практика, сприяли зміцненню традицій.

Продовженням стало проведення семінару-практикуму «**Самоаналіз як дзеркало здійснення навчально-вихов-**

ної роботи на уроці», на якому вчителі, які мають педагогічне звання «старший учитель», як представники шкільних методичних комісій озвучили моделі своїх уроків з обов'язковим самоаналізом. У семінарі було використано бесіду «**Сочетание репродуктивных и творческих методов**».

Після закінчення першого семестру в центрі уваги була бесіда «**Моя собственная система обучения**». Потім на засіданні членів творчої групи «Створення організаційно-педагогічних умов для розвитку обдарованих дітей», на яке запросили всю методичну раду школи, дивилися бесіду «**Творчество учителя**». Природно поставити питання – якими ж були відгуки вчителів? Після кожного перегляду ознайомлювала автора з думками моїх колег. Зараз спробую узагальнити. Сподіваюсь, читачі пам'ятають притчу, яка прозвучала на початку. Завжди були і є ті, хто скаже, що так працювати неможливо. **Судді хто?** Ми вже їх згадували: хтось не має бажання, хтось може щось зробити, але тільки за умови матеріального підкріплення кожного кроку, інакше – ні-ні.... Ті, хто переконаний у тому, якщо повторять бачене достеменно, успіх їм гарантовано, і не можуть зрозуміти, чому його немає.

Із задоволенням дивишся фрагмент бесіди «**Гімн одержимим**», де перемежуються портрети вчених і обличчя вихованців **Миколи Миколайовича**, де в операторській роботі тонко передаю схожість зовнішності, зв'язок часів. Які обличчя дітей! Як же треба працювати, щоб були такі обличчя?!

Уявімо, що **Ампер, Фарадей, Максвелл, Ломоносов** – це перевіряючі на уроці. Цікаво, як вони сприйматимуть те, як ми розуміємо результати їхньої праці, ті відкриття, до яких хтось прийшов у результаті виснажливих пошуків, хтось – зовнішньо ніби граючи, але в процесі постійної системної роботи думки. Переконана, вони не залишилися б осторонь, включилися б в обговорення того, що відбувалося на уроці.

І після уроків залишилися б поговорити відверто. Ось гідні співрозмовники і ... перевіряючі.

А думки колег такі. Вони зразу звернули увагу на шанобливе ставлення автора до вчителів, побували на справжньому майстер-класі. Зацікавило пояснення, що таке методична система, педагогічні технології, у поетапній системі – ліквідація прогалин у знаннях учнів, те, як представлено дидактичну одиницю – тему, систему уроків. Сподобалася реабілітація значимості репродуктивних методів, чіткість в оцінці роботи учнів, розвиток особистості учня, його мислення, виховання його почуттів. Навіть записали за **Миколою Миколайовичем**: «*Діти приходять до школи не тільки за знаннями, а й за спілкуванням*», «*Кожний урок має приносити радість кожному учневі. Радість від здобутих знань, від спілкування з тобою, вчителем, від того, що він бачить, що він не забутий*». Зацікавлюють думки про самовдосконалення вчителя, самооцінку впродовж усього життя.

Одна із наших колег після того, що побачила і прочитала, написала: «Філолог? Філософ? Чи, все ж таки, фізик? Безперечно, Людина. Щиро заздрую таланту, даному Богом. Заздрую учням, що мають справу з педагогом з тонким світовідчуттям. Шкода, у реальності буденність зазвичай таких людей нівелює. Залишаються найсильніші й одержимі. **Залишається Палтишев!**».

Використовуючи в роботі на уроках музику, живопис, інші види мистецтва, безумовно, замислюєшся: а урок може бути витвором мистецтва? Давно на це питання відповіла позитивно, навіть подумки колекціонувала такі уроки в роботі вчителів, у своїй роботі. Бесіда «**Эти удивительные уроки**» стала моментом істини. Якось подруга сказала, що з її другом трапилась трагедія, вона ні з ким не хоче розмовляти. Я їй у відповідь: «Дивимося «Эти удивительные уроки». Там є бальзам для Вашої душі». переглядаємо все, але акцент робимо на частині, де розповідається про підготовку уро-

ку «Естественная радиоактивность и ... любовь». Зацікавлює не тільки пошук музичних фрагментів, а й те, як **Микола Миколайович** завершує їх прослуховування. Захоплює мелодія «*Аве Марія*» **Баха-Гуно**. Але ми живемо дещо в іншому звуковому оточенні, і в контексті того, що учитель розповідав до цього моменту, саме точне влучання – це звучання фрагмента мюзиклу «*Нотр-Дам де Парі*». А далі... бальзам для душі, у тому числі й для подруги... Вона послухала і тихо сказала: «Дякую...».

Передача із телестудії – діалог з **Мариною Жуковською про Педагогічну гармонію**. Відповідь нашої аудиторії: емоційний сплеск захоплення чарівністю Автора, його інтелектом. Відчувалося, що все те, про що він говорив, близьке присутнім. Так, чітко викладено взаємозв'язок цілей, змісту, форм і методів навчання, добору засобів і результату навчання, тому подумалося: а як може бути інакше? Йшлося і про обладнання кабінету. Обговорення здійснювалося в усній формі, проте, мабуть, процитую один запис, зроблений колегою: «Я сьогодні була дівчинкою, яка не могла відповісти. Однак висловитись хочеться. Хочеться поділитися враженнями, врешті, просто подякувати. Подякувати за позитив, оптимізм і ... Генделя, якого я завдяки Миколі Миколайовичу сьогодні для себе вперше відкрила».

Ще одна особливість «Бесід». У кінці кожної бесіди автор ненав'язливо змушує нас, його співрозмовників, подивитися на свою роботу нібито з боку. Звичні прикмети шкільних буднів сприймаються дещо інакше, незвично, бо ми маємо справу з живими істотами, які, як говорить Микола Миколайович, непередбачувані, та й ми самі – теж люди мислячі.

Досвід учителя-майстра і нам пропонує із задоволенням попрацювати, захопитися широтою авторської думки, новим рівнем викладання:

- вчити всіх і кожного (багаторазове повторення);

- від уроку – до системи уроків, теми;

- від конкретної теми уроку – до розуміння учнями навколишнього світу природи, речей, людей;

- від стандарту конкретного навчального предмета – до філософії предмета;

- від конкретного предмета, конкретної долі – до осмислення й формулювання ідеї;

- взаємопов'язаний гнучкий зв'язок між поодинокими проявами з виходом на цілісне світосприйняття, збереження наступності;

- з одного боку, руйнація стереотипу в тому, що вважається привілеєм гуманітарних предметів, а з іншого – те, що нас об'єднує: виховання почуттів, виховання людини в людині;

- відчуття моральних якостей; поняття «мужність», «чесність», «відповідальність» та «сім смертних гріхів» набувають конкретного наповнення;

- матеріальне забезпечення кабінету, зробленого своїми руками, яке працює;

- від звичної галереї портретів – до портретів учених, які розмовляють зі слухачами на тлі музичного фрагменту свого часу;

- від наочності на площині – до наочності в об'ємі;

- від звичайної газети з привітаннями до дня народження – до стінгазети з визначенням не тільки дня народження, а й тієї місії, з якою людина прийшла в цей світ.

Миколі Миколайовичу притаманне тонке розуміння різних видів мистецтва, але ми акцентуємо увагу на особливому ставленні до значення поетичного слова. Поезія! Тендітність і сила почуттів, масштабність і поодинокість проявів. І в цьому – вся філософія життя.

Так, як і Микола Миколайович, кожен учитель може сказати, що жодна з професій не примушує нас бути кращими так, як професія педагога.

У вивченні досвіду роботи М. М. Палтишева ми вважасмо головним не копіювання, а те, що є більш цінним для нас: створення атмосфери для власного досвіду роботи, осмислення того, що в нас є. Пригадується магічний вплив думки Миколи Миколайовича: «Цікавить не стільки люди, скільки Ваше розуміння їхніх життів створювати себе і відчувати як особистість». І тепер остаточно зрозуміло, чому бесіди «Творчі портрети учителів», які відбувалися у нас в школі, були «приречені на успіх». Так, під час їх проведення розв'язувалося багато завдань, крім того, вони відповідали суті щойно висловленої думки. І масштаб діяльності вчителя збирав чи то групу представників мето-

дичних комісій школи, чи то повну актову залу (більш як 120 осіб): адміністрація, колеги, учні школи, учні різних поколінь, батьки учнів, представники громадськості.

Пізніше, в одній із своїх робіт, написала: «Вдячна долі, що дає можливість спілкуватися з професіоналами, які живуть у цьому світі, як всі, формують себе і відчують себе як особистості, створюють умови, щоб і ти відчував себе особистістю».

Як уже зазначалося, увага приділялася роботі з учителями, які починали професійну діяльність. Стандарти організації роботи були дотримані. Хотілося більшої активності, зацікавленості вчителів, тому в кінці першого семестру під час проміжного звіту про роботу в першому півріччі було запропоновано в кінці навчального року представити свою роботу у формі презентації: суть бачення професійних інтересів, фрагменти діяльності на уроках, позакласних справах з учнями, світ власних захоплень, щось своє за бажанням. У результаті помітила, як активізувалася робота молодих колег із наставниками, почастишали звернення до методичної літератури. Якби не було такої форми роботи, не так швидко ми б дізналися про захоплення вчителів-початківців. Потім кожний виступив і презентував свої матеріали. Я лише їх узагальнила. Оскільки з нами були книги **М. М. Палтишева**, попросила в нього дозволу використати частину його висловлювань.

Віра, надія, любов і мудрість **Миколи Миколайовича**, які висловлені в його книжках, листах, коментарях, фільмах, віршах, завжди затребувані. **Нам пощастило, що поруч – такий Сучасник. Хай іскриться Золота Аура!**

Евгения Еленина

Использование опыта работы Н. Н. Палтышева в современной школе

Размышления о творческой деятельности Николая Николаевича Палтышева, Почетного доктора педагогических наук Национальной Академии педагогических наук Украины, Народного учителя СССР, кандидата педагогических наук, доцента, лауреата Высших педагогических премий, учителя физики г. Одессы.

Ключевые слова: творческая деятельность учителя, гармоничное сочетание науки и практики, книги педагога-новатора, внедрение опыта в школьную практику.

Yevheniia Yelenina

Use of the experience of M. Paltyshev in modern school

It is always urgent for the professional development of teachers' pedagogical skills to learn actively from the experience of the use of promising innovative approaches. In this complicated learning process we are supported, in particular, by the experience of Mykola Paltyshev, hero author of the All-Ukrainian project "Innovative Teachers in Ukraine".

The article contains reflections on the creative activity of Mykola Paltyshev, Honorary Doctor of Pedagogics of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, National Teacher of the USSR, Candidate of Pedagogics, Associate Professor, Laureate of Highest pedagogical awards, teacher of Physics in Odesa.

Key words: teacher's creative activity, harmonious combination of theory and practice, works by the innovative pedagogue, introduction of experience into school practice.